

Didaktická interpretace na základní škole III. Nástin rozlišení metod didaktické interpretace

Jitka Zítková

Pedagogická fakulta MU

zitzkova@ped.muni.cz

Metodami didaktické interpretace rozumíme *metody přímého a řízeného aktivního poznávání literatury*, které by mělo být jádrem vyučovací hodiny literární výchovy kombinovaného typu (hodiny, která obsahuje prvky většiny činností, které mohou být v literární výchově realizovány). Konkrétní podoba těchto metod je zásadně ovlivněna charakterem čteného textu, významným kritériem jejich volby jsou však také výchovně-vzdělávací potřeby žáků. Pro konkrétní realizaci zvolené interpretační metody je dále třeba vybrat vhodnou **metodu výukovou** (viz předchozí materiál – část I.)

Nezbytným předstupněm přímé interpretační práce s žáky je provedení **komplexní interpretace** zvoleného textu při přípravě učitele, jejíž součástí je i volba vhodného pojetí textu – textu jako především znakové struktury určené k dešifraci, nebo jako specifického fikčního světa (viz předchozí materiál – část II.).

Interpretační metoda je chápána jako **nástroj** – nástroj poznávání literárních textů, nástroj jako cesta k objevování specifík textů umělecké literatury. Jako taková je interpretační metoda buď *zcela konkrétním nástrojem*, umožňujícím „tady a teď“ porozumět konkrétní literární ukázce, nebo *typem nástroje*, existujícím v poněkud abstraktnější podobě možného (a přenosného) způsobu uvažování o literatuře. V obou případech je součástí obsahu předmětu literární výchova.

Následující přehled je pokusem o **pojmenování a systematizaci základních interpretačních metod**, a to hierarchizujícím způsobem *od aspektu metody přes její typ po zcela konkrétní příklady možné podoby interpretační činnosti*.

Použité pojmy

Aspekt metody

Je to hledisko, úhel pohledu, ze kterého na interpretační metody nahlížíme. Aspekt je nejobecnějším kritériem členění metod, každý interpretační úkol nebo otázka má všechny aspekty, v jejichž rámci je zařaditelná k určitému typu metody.

Typ metody

Typy představují pojmenování konkrétnějších, ale do jisté míry zobecnitelných interpretačních činností.

Příklad metody

Jde o ještě konkrétnější úroveň hierarchizace. Obecný typ metody se konkretizuje ve vztahu k jedinečnému literárnímu textu, nabývá podobu otázky (úkolů) použitelné právě při práci s tímto (příp. srovnatelným) uměleckým textem.

Metody didaktické interpretace

A/ ASPEKT MÍRY RACIONÁLNÍ INTERPRETACE

Tento aspekt bere v úvahu skutečnost, že interpretace jako racionální proces má svá neopomenutelná východiska i žádoucí vyústění. Tato východiska i vyústění jsou často považována za specifické metody (srov. např. Obert, 1993), které s metodami interpretačními úzce souvisejí, a proto je nelze opomenout.

Typy metod:

1. *Metoda prožívání (metoda interpretační přípravy)*

Subjektivní dojem, prožitek spojený s recepcí uměleckého textu je první, emocionální, reakcí čtenáře na estetické podněty textu. Vyjádření tohoto prožitku, prvotního subjektivního postoje žáka k textu má významné místo ve fázi přípravy na interpretaci, a to jak přípravy žáka – je nucen formulovat a tedy si více uvědomit svůj prožitek – tak učitele, který může podle reakcí žáků operativně modifikovat další průběh práce. Metoda prožívání se zpravidla ve vyučovací hodině uplatňuje ve fázi tzv. orientačního rozhovoru, který následuje pro prvním seznámením žáků s textem. Orientační rozhovor však není nezbytný u každého textu, mnohé texty ho pro svou jednoznačnost nevyžadují. Metoda prožívání, resp. vyjádření žákovského prožitku by tedy měla být užívána s rozvahou a skutečně funkčně.

Příklady možných otázek:

Líbila se vám ukázka? Co se vám na ukázce naopak nelíbilo? Proč?

Která část (sloka, verš) se vám líbila? Proč?

2. *Vlastní metody didaktické interpretace*

Všechny metody dílčí a převážně racionální analýzy textu (viz B/ - F/)

3. *Metoda hodnocení (metoda interpretačního vyústění)*

Tato metoda má žáky přivést ke schopnosti - na základě předcházejícího hlubšího interpretačního poznávání textu - zaujmout k němu poučené hodnotící stanovisko, vyjádřit vlastní názor. Tento názor by se měl ideálně týkat textu jako jednoty obsahových a formálních složek, které v součinnosti vytvářejí jeho estetické kvality. Při práci se žáky však budeme spíše předpokládat hodnocení související s konkretizací textu, nalézáním subjektivního smyslu textu pro žáka, který se od jeho estetických kvalit může, ale také nemusí odvíjet.

Příklady možných otázek:

Zaujala tě povídka natolik, že by sis chtěl přečíst celou knihu? Čím tě zaujala?

Proč je asi báseň považována za jednu z autorových nejzdařilejších?

B/ ASPEKT PŘEDMĚTU INTERPRETACE

Tento aspekt zohledňuje prostou skutečnost, že interpretační práce může být orientována pouze na text, a to jeden jediný, ale také může zahrnovat moment srovnávání.

Typy metod:

1. Metoda základní

Představuje interpretaci jediného textu jako izolovaného uměleckého artefaktu. Práce je soustředěna pouze na text sám, jeho specifické rysy (žánrové, stylové, přítomnost obrazných pojmenování atd.).

Příklady možných úkolů:

Vyjádři vlastními slovy, jak rozumíš druhé sloce.

Zdůvodni, proč se jedná o bajku.

2. Metody komparační:

a. Metoda kontextová

Text uvádíme do kontextu, který tvoří buď literárněhistorické souvislosti (souvislost díla s životem autora - biografická data, souvislost díla s kontextem autorovy tvorby, uměleckého směru, doby apod.), nebo reálná životní situace čtenáře (zážitky, zkušenosti, názory žáka a jejich vztah k tématu textu, popř. dílčím motivům). Kontext pro komparaci tedy vytváří realita autora (častější ve vyšších ročnících) nebo čtenáře (častější u mladších žáků).

Příklady možných otázek:

Můžeme v románu najít nějaké autobiografické rysy?

Zažili jste někdy podobnou situaci? Jak jste ji vyřešili?

b. Metoda intertextová

Text srovnáváme s jiným originálním autorským textem (texty). Volba textu ke komparaci se odvíjí od cílů srovnávání. Může jít o různá zpracování stejného námětu, srovnání autorského stylu různých autorů, postižení vývojových proměn v autorově tvorbě, vyvození žánrových rysů apod.

Příklady možných úkolů:

Která z básní je nejpesimističtější? Čím je to způsobeno?

Najdeme v obou prózách podobné dějové momenty?

c. Metoda intratextová (nazývaná jinde *metoda didaktické substituce*)

Originální autorský text srovnáváme s jeho účelově (učitelem) pozměněnou variantou, která je v něčem „horší“. Cílem srovnání je upozornit na funkčnost některého konkrétního autorem užitého uměleckého prostředku, postupu. Právě ten je v pozměněné variantě nahrazen nebo vynechán tak, aby výsledek byl výrazně méně zdařilý.

Příklad víceméně univerzální otázky:

Který z obou textů se vám víc líbí a proč?

Více o komparačních metodách viz navazující materiál.

C/ ASPEKT ZAMĚŘENÍ INTERPRETACE NA SLOŽKY STRUKTURY TEXTU

Tento aspekt si bere za východisko strukturu uměleckého textu. Typy metod se liší podle toho, na kterou složku textu se zaměřují.

Typy metod:

1. **Metoda představující proces odhalování dominantní (dominantních) myšlenek textu, nalézání základních významových rovin díla.**
2. **Metody představující procesy interpretačního uvažování nad užitými uměleckými prostředky:**

a. *V epickém textu:*

- Metody zaměřené na tematickou výstavbu – postavy, časoprostor, fabuli (= příběh); vypravěče, fikčního adresáta (= způsob tlumočení příběhu, naraci).
- Metody zaměřené na kompoziční výstavbu (kompoziční postupy při uspořádávání informací o ději a kompoziční principy dalších vztahů uvnitř textu).
- Metody zaměřené na jazykovou výstavbu (fonologickou, lexikální, stylovou).

b. *V lyrickém textu:*

- Metody zaměřené na tematickou výstavbu (motivů).
- Metody zaměřené na kompoziční výstavbu (vztahy motivů, členění textu).
- Metody zaměřené na jazykovou výstavbu.

Příkladů možných otázek na specifika jednotlivých rovin textu by bylo možné uvádět nespočet, např.:

Kdo je vypravěčem příběhu? Má to vliv na líčení událostí?

Vystupují v příběhu nějaké charakterem kontrastní postavy?

Proč je asi báseň rozčleněna do slok právě takto? atd.

D/ ASPEKT PŘEVAŽUJÍCÍ FUNKCE INTERPRETACE

Tento aspekt rozlišuje, zda interpretační práce představuje největší přínos pro faktografické složky obsahu předmětu literární výchova nebo pro složku literárně komunikační.

Typy metod:

1. **Metoda zaměřená na individuální recepci textu, porozumění jeho významům**

V tomto případě interpretace představuje subjektivní pohyb v objektivně vymezeném významovém poli textu.

Příklady možných otázek:

Jak rozumíte podtrženým veršům?

Jak podle vás povídka končí? Je závěr jednoznačný?

2. **Metoda zaměřená na literárněteoretickou složku obsahu předmětu**

V tomto případě je interpretace spojená s osvojováním, prohlubováním poznatků z literární teorie.

Příklady možných otázek:

Jakým pojmem můžeme označit zvýrazněné slovní spojení v básni?

K jakému žánru můžeme text zařadit?

3. **Metoda zaměřená na literárněhistorickou složku obsahu předmětu**

V tomto případě je interpretace spojená s osvojováním, prohlubováním znalostí z literární historie.

Příklady možných otázek:

U kterého jiného autora jsme se setkali s podobným příběhem?

Které momenty textu pravděpodobně odrážejí události z autorova života?

E/ ASPEKT VZTAHU K FÁZÍM LITERÁRNÍ KOMUNIKACE

Tento aspekt vyjadřuje vztah interpretační činnosti k jednotlivým obecným fázím recepčního procesu, tedy procesu literární komunikace. Říká, zda daná činnost využívá „dění v čtenářově hlavě“ ve fázi percepční, apercepční, interpretační nebo konkretizační.

Typy metod:

1. *Metoda orientovaná na percepci*

Pracujeme se specifiky grafické nebo zvukové stránky textu, tedy toho, co čtenář vnímá při příjmu textu zpravidla nejdříve.

Příklad možného úkolu:

Přepiš text kaligramu jako souvislý text. Bude mít pořad stejné významy?

2. *Metoda orientovaná na apercepci*

Pracujeme s tendencí čtenářů vytvářet si – více či méně ucelené a barvitě – vnitřní představy na základě podnětů tematické výstavby textu, tedy představovat si nějak postavy, prostředí, dějové situace. Zde můžeme využít sklonu čtenářů nechat se ovlivnit vlastními zkušenostmi, přenášet prvky reality do vizuálního obrazu literární fikce.

Příklady možných úkolů:

Popiš, jak si představuješ hlavního hrdinu.

Nakresli, jak si představuješ místo, kde se hlavní postava setkala se svým protivníkem.

3. *Metoda orientovaná na interpretaci*

Pracujeme s hlubší, skrytější významovou a myšlenkovou rovinou textu, odhalujeme jeho skryté významy.

Příklad možné otázky:

Píše autor skutečně jenom o dávných událostech, nebo chce něco sdělit o vlastní době?

4. *Metoda orientovaná na konkretizaci*

S tímto momentem literární komunikace se nepracuje snadno, resp. moment jakéhosi zvnitřnění a přijetí textu jako významného pro sebe sama je zvenčí nesnadno ovlivnitelný. Je spíše výslednicí způsobu, jakým při interpretaci pracujeme s předchozími fázemi recepčního procesu. Konkretizace úzce souvisí s hodnocením textu.

F/ ASPEKT MÍRY TVOŘIVOSTI INTERPRETACE

Tento aspekt vyjadřuje, do jaké míry je po žácích požadována při interpretaci tvořivost, resp. jaké typy tvořivých činností mohou zároveň plnit interpretační cíle.

Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – **EDUCOLAND**"

Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

Typy metod:

1. *Metoda recepční*

Představuje obvyklý racionální, analytický přístup k textu. Jejím východiskem jsou problémové otázky a úkoly, jejichž řešení sice může mít povahu značně individuální, tedy v jistém smyslu tvořivou, skutečný „výstup“ z činnosti ale nevzniká, k textu se nic nepřidává, text se nemodifikuje, výklad jeho smyslu a estetických kvalit zůstává v hranicích autorského textu a v rovině úvahy, diskuse.

Z hlediska pojetí textu se zde za dominantní považuje znakový charakter textu, interpretace je chápána jako dešifrace významů.

Pokus o systematizaci problémových otázek v literárním vyučování můžeme najít např. u V. Nezkusila (viz Nezkusil, 2004).

Příklady možných otázek:

Je hlavní hrdina charakterově jednoznačný?

Jakou funkci asi plní v textu použité nářeční prvky?

Mohl by se obdobný konflikt, ke kterému dochází v ukázce, odehrát i jindy a jinde?apod.

2. *Metoda kreativně-produkční*

Představuje dotváření, obměny, modifikace textu v podobě konkrétního smyslově hmatatelného produktu (textu, výtvarného vyjádření, pohybově-dramatického ztvárnění apod.) nebo ve formě představy, návrhu, hypotézy.

Předpokladem této tvořivé činnosti je dílčí racionální zpracování výchozího autorského textu, parametrů autorského textového světa. Tvořivá činnost má interpretační charakter pouze v tom případě, když přispívá k poznávání nějaké literární kvality, rysu výchozího uměleckého textu.

Z hlediska pojetí textu se zde za dominantní považuje tematická rovina textu, jeho schopnost modelovat fikční svět.

Příklady možných úkolů:

Jak by asi příběh dopadl, kdyby se hrdinové rozhodli neriskovat?

Jak by se osudy hrdinů mohly odvíjet dál?

Dopíšte poslední sloku tak, aby do básně co nejlépe zapadla. ... apod.

Více o kreativně-produkčních metodách viz navazující materiály.

Shrnutí:

- **Smyslem** tohoto vnitřního rozčlenění didaktické interpretace na různé metody a typy metod je *upozornit na spektrum mnoha možností, které máme při interpretaci k dispozici*. Typy metod je žádoucí střídat tak, aby *nevznikal stereotyp* práce, aby některé rozvíjené myšlenkové procesy a způsoby práce výrazně nepřevažovaly na úkor jiných, neméně funkčních.
- Uvedené rozčlenění je samozřejmě jen *jednou z možností*, jak interpretační metody vnitřně diferencovat.

- Každý interpretační úkol lze v rámci jednotlivých aspektů zařadit k určité metodě. Pro ilustraci uvedme jednoduchý **příklad zařazení interpretačního úkolu k jednotlivým aspektům a typům metod:**

Znění úkolu: *Co mají společného zvířecí postavy z obou ukázek?* (Úkol následuje po přečtení dvou typických bajek).

Podle jednotlivých aspektů jde o otázku patřící k těmto typům metod:

- ✓ Vlastní metoda didaktické interpretace.
- ✓ Komparační – intertextová metoda.
- ✓ Metoda zaměřená na tematickou výstavbu (společné rysy postav).
- ✓ Metoda zaměřená na literárněteoretickou složku obsahu (dospění ke konstatování alegorické povahy textu).
- ✓ Metoda orientovaná na interpretaci (odhalování hlubších významových přesahů bajkové alegorie).
- ✓ Metoda recepční.

Skutečnost, že každou jednotlivou otázku nebo úkol můžeme zařadit k určitému typu metody u všech aspektů, je vidět i z mnohých výše uváděných příkladů otázek.

Text je součástí rozsáhlejšího tematického bloku materiálů věnovaných didaktické interpretaci textu.

Literatura

HRABÁK, J. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973.

LEDERBUCHOVÁ, L. *Didaktická interpretace uměleckého textu jako metoda literární výchovy na občanské a střední škole*. 1. a 2. díl, Plzeň: PdF ZČU, 1995, 1997.

LEDERBUCHOVÁ, L. *Literatura ve škole. Četba žáka a didaktická interpretace uměleckého textu v literární výchově na 2. stupni základní školy a v odpovídajících ročnících víceletého gymnázia*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010.

NEZKUSIL, V. *Nástin didaktiky literární výchovy*. Praha: PdF UK, 2004.

OBERT, V. *Komunikativnosť v literárnej výchove*. Bratislava: ÚMC MŠaV SR, 1993.

PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: PdF UK, 2006.

ZÍTKOVÁ, J. Několik poznámek ke struktuře obsahu literární výchovy na základní škole. In *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Komunikace jako klíč k dětem a mládeži*. Ostrava: PdF OU, 2008, s. 84-89.